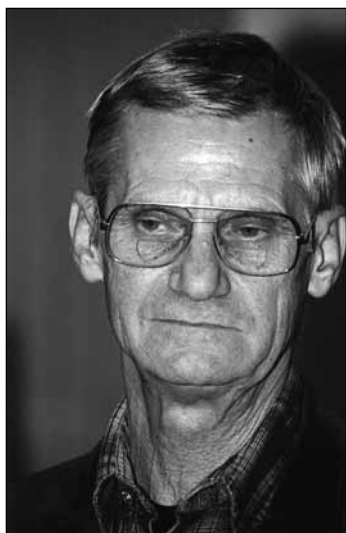

Fekete Géza

szobrászművész (Budapest, 1939. január 3.)

Életvallomás – magántörténelem – rövidített önéletrajz? A Napút folyóirat felkérésére hetvenéves koromra hetven gépelt sorba, ráadásul tömörítve, nehéz ügy egy elég viszontagságos élet leírásához, de kezdjük neki.

Művészcsaládban születtem, apám, Galántai Fekete Géza szobrászművész és édesanyám, Roskoványi Mária festőművész-rajztanár szerelmi házasságából (mely a főiskolán kezdődött) az akkori-mostani Erzsébet téri lakásba. Szüleim későbbi sok műteremkeresése végül is Budán, a Csaba utcában ért véget. Apám műterme ekkor egy Bors utcai szuterén volt (ma Hajnóczy utca), ez a helyiség a háború alatt belövést kapott, és apám háromszáz szobra odaveszett. Édesapám a főiskolán Szentgyörgyi István szobrászművész nagyszerű tanszékére járt, hol számomra a mai

napig is nagyra becsült és még általam is ismert szobrászok voltak a társai. A teljesség igénye nélkül: Antal Károly, Grantner Jenő, Madarassy Walter, Búza Barna, Ispánki József, Csúcs Ferenc... Anyám Vaszary-növendék volt.

Még élveztem pár napját a „béke” utolsó napjainak, ugyan Európában már kitört a háború, és húgom születése már óvóhelyi élmények között ért, akár csak a fehér köpenyes „felszabadítók” megérkezése. Menekülés át Pestre, a nagyapai ház (Bajza u 22.) „megmentése” céljával. Anyai nagyapám (aki 1940-ben meghalt, az 1. sz. huszárezred parancsnoka volt) miatt lettünk kitelepítve 1951-ben Hajdúhadházára nagyanyámmal, anyámmal, húgommal és nagybátyámmal, gróf Vay Miklóssal. „Szerencsére” szüleim ekkor már válófélben voltak és külön éltek, így apám öt sikertelen felmentési kérelme után, a szakma több Kossuth-díjasának hathatós kérelme eredményeként, egy év után kerültünk vissza Pestre, de már nem a Bajza utcába (melyet természetesen addigra már az új rend emberei laktak), hanem a Szent István körüti műteremlakásba apámhoz, aki két építész barátjával lakott ott. Ekkor kezdődtek húgommal a „vándorlásaink”, hol ismeretleneknél, hol ismerősöknél, majd rokonoknál laktunk, természetesen bérbe! Az általános iskoláimat ilyenformán öt iskolában jártam ki. Egy évig élveztem a svájci „keresztszülők” szeretetét 1947-ben. Végül is a Németvölgyi utcai Mackós iskolában, majd a Szabadság-hegyi Tüdőszanatóriumban zártam általános iskoláimat. Gimnáziumi éveimet keresztanyáméknál tölthettem, viszonylag nyugodt családi környezetben. A Németvölgyi VIII./B a mai napig évente két alkalommal tartja osztálytalálkozóját a Makk 7-esben. Középiskolás éveimet a Petőfi Sándor Gimnáziumban töltöttem, ahol kapcsolatom a sporttal is megköttetett. 1957-ben érettségiztem, ez idő tájt Paulinyi Jenő testnevelő volt az igazgatónk, mindannyiunk nagy öröme. Érettségi után apám „szocialista” kapcsolatait megmozgatva mint X-est elhelyezett a Klement

Gottwald Villamos Gyárba, ahol segédmunkás, majd dekorációs lettem, és e kitérővel, a KISZ javaslatával sikerült először az előkészítőre, majd a nappalira bekerülnöm a Képzőművészeti Főiskolára. Ott Szabó Iván, majd Pátzay Pál voltak a mestereim, rajztanári diplomát is kaptunk. Ez 1965-ben volt. 1963-ban nősültem (e házasságból született Anna lányom és Géza Péter fiam). Szintén 1963-ban hagyta el az országot Dobi István engedélyével az állampolgárságról lemondatra anyám és húgom, akik Ausztráliába távoztak. Ez idő tájt alakítottam ki és át egy romos helyiséget lakássá, amelybe már beleszülethettek gyermekeink. 1965-től a Képz. Kivitelező Vállalat kerámiaműhelyében dolgoztam a cégnél, annak megszűntéig. Közben a I. kerületi Tanács Ferenczy István Képzőművészeti Körének szobrásztanára voltam nyolc éven át, Luzsicza Lajos

LENGYEL BALÁZS-BRONZPLAKETT

és Molnár József festőművész tanárok mellett. Édesapám hetvenéves korában elhunyt. Én újránősültem, ekkor végleg az eddig is napi gyakorlatban használt műterembe költöztem, s azóta is itt alkotok. A hivatásomat életvitelszerűen művelem és szeretem. A szobrászatot illetően a műfaj szinte minden ágát kipróbáltam. A mai napig tanítok még az M. S. Mester Képzőművészeti Körben.

Vallom és hiszem azt, hogy az elvetett magvak „virágba” szöknek, és merem remélni, hogy ebben a fene mód felgyorsult világban nem hal ki az emberekből a szeretet a művészet iránt, és az egymás iránti megbecsülés igénye sem. Sokszor megéltem a fenn- és lenn-élet megacélozó erejét. Kapóra jött ez a felkérés régi tervemhez, hogy

„zárszámadást” csináljak, de eddig nem kényszerített rá semmi, talán most sikerül a gerincét megtalálni egy nagyobb lélegzetű önéletrajzi irománynak. Az biztos, hogy úgy kellene élni, hogy az ember bizton merjen tükörbe nézni, szeresse azt, amit csinál, legyen az bármi, csak legyen hozzá hite, s melynek, hogy úgy mondjam, anyagi alapja a munka. Szeressen az ember csinálni, kitalálni, alkotni valamit. Talán ez a gondolat vezetett akkor is, amikor Esztergomban hozzájutottam egy telekhez, melyen ki- és megélhetem a „MAG APOTEÓZISÁT” a háztájiban, továbbá hogy faszobrokat is tudok faragni, ami új szint, csodálatos élményeket nyújt számomra szakmailag is! Fontosnak tartom a barátságok ápolását, megőrzését mint az emberi kapcsolatok nélkülözhetetlen részét fiatalokkal, idősekkel egyaránt.

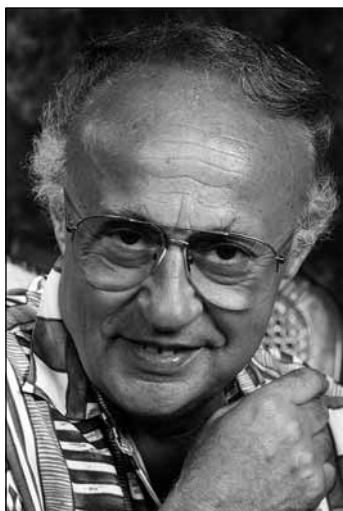
Tanulva tanítani és tanítva tanulni – ez mint mottó jutott most eszembe zárószóként, de olyan ez, mintha egész életemet is ennek a jegyében éltem volna.

Zorica Jovanovic

Sas József

színész, rendező, író (Békéscsaba, 1939. január 3.)

Egy adott beszélgetést a pillanat határoz meg, az, hogy akkor milyen az ember közérzete. És az a közérzet, valami módon visszafelé is érvényes. Azért gondoltam, hogy a fő kérdésre akkor kell választ adni, amikor felteszik. Számomra az, ami ma történik, életem egyik legérdekesebb időszaka. Fiataloknak kellene átadni a felhalmozott szakmai tudást, ami azzal is járna, hogy bizo-

nyos felelősséget is átadnék. Ilyenkor az ember végiggondolja az életét, a megkeresésük mindenképp hasznos és érdekes, főleg ha több hetvenéves embert is össze lehet vetni. Az életemre, ha visszagondolok, nekem, sajnos, ami végigvonul az egész életemen: az orrom, ami a szeizmográfom. Sok olyan dolgot érzek vele, éreztem kicsi gyerekkoromtól kezdve, amik aztán máig meghatározták azt. Mit értek ez alatt? Ha bármi történt az életemben, abban mindig benne volt a családi kötődésem, a származásom, és azok a dolgok, amik egészen kicsi koromtól, csecsemőkoromtól benne voltak a tudatomban. Ezt nem tudom kiverni a fejemből. Apámat elhurcolták a háborúban, és tizennyolc évesen tudtam meg egy olyan társától, akivel egy ágyban aludt Auschwitzban, hogy ott halt meg, addig nem tudtam. Aztán ez végigkísérte egész életem. A másik az a nyomor, amiről minden korosztályombéli mesél, hogy miben éltünk. Hát ezek közül sokan nem éltek nyo-

morban, csak szegénységben.

A nyomor az volt, hogy ha volt egy palacsinta, hogyan osszuk el az öcsémmel, ha karácsony volt, akkor a szomszédban lévő csokoládégyár szelőlötetőjénél álltunk, és a csokoládéport fogtuk fel a sapkánkkal. Ebből csináltunk kis galacsinokat, egy seprűre lábakat szereztünk a Haller piacon meg fényes papírt, és ez volt a ka-

rácsonyfánk. És nagyon-nagyon boldogok voltunk. Anyám varrásból élt, éjjel-nappal varrt, ingeket és kötényeket. Befestette bronz ruhafestékkel, amiben volt sárga, zöld, piros, kék. Ezeket a színes ingeket árulta a Teleki téren szombat-vasárnap. Ennek az illata ma is az orromban van, ha jól megy, ha rosszul. A varrógépe, amivel megtanított varni – tudtam is –, ott áll az igazgatói irodámban, ez a visszapillantó tükröm. Ez az alaphelyzet.

Ehhez jött az öcsém, aki '56-ban disszidált; tizenhat és fél éves volt akkor, és nagyon nagy úrt hagyott. Rajta keresztül tudtam meg később, hogy igazán milyen volt ezeknek a disszidenseknek az élete. Ez egy kegyetlen életsors volt, félelmetesen nyomorúságos, hazátlan élet lehetett a legtöbbször. '56-ot is kicsit másképpen éltem meg, nem szívesen beszélék róla. Mikor mondták, hogy lehet jelentkezni nemzetőrnek, jelentkeztem, igazolványom is van, de hogy hová dugtam el, már nem tudom. Egyszer

megtaláltam, a könyvemben megtalálható a fénymásolata. De ezzel nem szívesen megyek sehová, sokáig tabu volt, de most sokan hősöknek vele. Én tizennyolc éves voltam, félig gyerekcsínyként fogom fel, '56-ot sem úgy látom, csak egy gyerek szemével. Többet láttam, mint amit most mesélnek.

Ami kiemelkedik: Rózsahegyi Kálmán, a személyisége, ahogy a lényeges dolgokat tanította, a fontos dolgokat, a beszédet, a hangsúlyokat, hogy minden mozdulat fontos a színpadon. Nem ment tovább addig, míg egy irodalmi műnél a legapróbb részletekig nem értette, aki mondta. Tőle maradandó élményeket és tudást kaptam. Egy sajátos magyar, magyar sorsú színész volt, akit mindig a megfelelő időben tettek félre. Betegen vették vissza a Nemzetibe, ahonnan előtte kitiltották. Rengeteget tanultam tőle, tanársegéd is voltam Rózsahegyinél két évig, nagyszerű kollégákkal jártam együtt: Koncz Gabi, Hofi Géza, Sztankay Pista, Mécs Karcsi. Volt egy időszak, amikor a Kossuth-díjasok 85 százaléka rózsahegyis volt. Persze ez nem azt jelentette, hogy utána nem mentek tovább főiskolára – én is mentem volna, ha anyám bírja. A lényeg az, hogy a Kálmán bácsi után leszerződtek a győri színházhoz, segédszínésznek karkötelezettséggel, ez azt jelenti, hogy mindent kellett csinálnom. Az első egy-két héten nem volt hol aludni, mert még nem tudtam albérletet fizetni. Amíg nem sikerült szerezni, a Nagy Emil nevű ügyelő megengedte, hogy az öltözőben aludjak. Volt egy óriási kosár, annak az aljára letettem a János vitéz subáját, és a tetején betakaróztam a francia királynak a finom bársonypalástjával – Szakács Sándor játszotta zseniálisan a királyt, nagyszerű ember volt. Magamba szívtam ott a színházat rögtön az

elején. Éjjel-nappal csak a színházat csináltam, emlékszem, az öreg színészek ott zsugáztak, egyszer az egyik felállt és kiment a mosdóba, mondta, hogy üljek be a helyére. Beültem 14 lapos alányúlós rómit játszani, és három perc alatt elvesztettem az ezerforintos fizetésem. Gáti igazgató átkarolt – tőle tudtam meg az Auschwitzot apámról –, elkísért, és azt mondta, egy hétig mindennap fizetek neked egy főzeléket üresen, de soha többé öreg színészekkel ne állj le kártyázni, mert csalnak; én is csalogok. Azóta zsugát nem vettem a kezembe. Ezek voltak a győri élmények. Ismertem ott egy színészt, annak idején a kamarából ő írta alá a zsidótörvényben, hogy a zsidó színészeket kitiltják a pályáról, nem véletlen, hogy ma mondom ezt, hisz ma kértek tőlem interjút.

Győr után kinevezték a Szilágyi Albert nevű rendezőt – nagyon rendes, tiszta ember – Békéscsabára igazgatónak, azt mondta, leszerződött, már színészi státusban. Szerencsém volt, mindjárt három-négy nagy szerepet is játszhattam, két főszerepet, tanultam rengeteget, de Szilágyi túl rendes ember volt, egy év alatt megfúrták természetesen. A szélsőbalosok, ott, helyben; tehát nekem mindkét oldalról van tapasztalatom, jobbról is, balról is keményen. Ezért maradok örökké már középen, ami a legrosszabb, mert hát nincsen hová viszonyítani.

De lejött akkor a Lendvai Ferenc nevű zseniális színházigazgató Pécsről, ő volt ott a főrendező a színháznál, kiváló színészek voltak ott. Lejött primadonnát keresni, mert volt ott egy tehetséges fiatal primadonna. Megnézte a *Viktória* című operettet – abban én játszottam a Miki nevű táncos komikust –, és leszerződtetett engem a pécsi színházhoz. Ott magyarul beindult

volna minden, de behívtak katonának. Itt el kell mondjak valamit, mert minden színháznál néhány komoly színész kötődik az életemhez, akiktől lestem, akiktől tanultam. Ott mindenekelőtt egy Szabó Samu nevű Kossuth-díjas színésztől, univerzális komikus volt, valami egész magasrendű, apámmal kezdte a pályát egyébként. Sokat segített az első kis szerepemben, amiben játszott Szabó Ottó, Spányik Éva és Avar Pista. Vele volt a nagyjelenetem, megtanított, miket csináljak, felhívott a lakására, és elmagyarázta, hogy itt erre fordulj, ott arra, essen le a puska, én meg kérdeztem, hogy de miért? Ha kérdezed, akkor nem folytatom, mondta, ilyen ember volt. Szóval boldog lettem volna, de behívtak katonának, fel akartak mentetni a Katona és a Lendvai, felvittek a minisztériumba, de hát szerencsétlenségemre a kulturális ügyekkel foglalkozó államtitkár katonatiszt volt előtte.

Behívtak katonának, raktárosi minőségben voltam egy pár hónapig kiszolgáló századnál, de szerencsémre áthívtak a néphadsereg művészegyüttesébe, kitűnő társulat volt nagyszerű színészekkel, és ott volt Kamarás Gyula, aki a rendező, Ungváry Tamás a dramaturg volt. Arnold Wesker *A királynő katonáit* mutatták be, énrám osztották a Mosolygó szerepét. Ott nagyon-nagyon felfigyeltek már rám, majd Karinthy és az Örkény írtak darabot kiskatonákról, ahol egy cigány fiút játszottam, az Orsós nevű fiút, akire ráfogták, hogy lop, de persze kiderül, hogy nem ő lop, nagyon érdekes darab, most is be lehetne mutatni. Ezzel a darabbal és egy másikkal mentünk vendéggéjtszani a kecskeméti színházhoz. Kecskeméten meglátott a Radó. A Radó, a Radó, a Radó, ezt nyolcszor le kell írni. A Lendvai és a Radó az a két igazgató, akikhez én mindenek-

előtt kötődöm. Nagyszerű ember volt ősi színházi családdal.

Leszerződtetett Kecskemétre, én lettem a városnak a táncos komikus. El sem kell mondani, mit jelent ez egy vidéki városban, sorra játszottam abszolút főszerepeket a *Bóni gróftól a Mágynás Miskáig*, a *Három gráciáig*. Fagyjejev *Tizenkilencében* Moór Mariann volt a partnerem és Latinovics Zoli próbált a színházban. Igazi színházi élet volt. Ruttkai Éva jött le látogatni, akibe egy perc alatt gyermek módon beleszerettem. Zoli odajött a harmadik nap: „Nem veszi észre, hogy ez a gyerek szerelmes magába?” Azt mondta: „De igen, és olyan jólesik.”

Lendvai volt a szegedi színház főrendezője, sőt igazgatója, lejött megnézni az egyik kecskeméti előadást, amelyben úszkáltam a sikerben. Azt mondta, mit akarsz te itt, 10-15 tagú a zenekar, Szegeden 36 tagú a zenekar és Vaszi Viktor vezényel, nagyszerű színészekkel. A Radót nem akartam otthagyni, de egy hétfői napon átcsalt. Az életnagyságú képei ott voltak az ott vendégeskedő Gobbi Hildának, Dayka Margitnak, Básti Lajosnak, és azt mondta: „Hová akarod, hogy tegyem a képed, melyikük közé?” Ezzel megvett, rögtön aláírtam a szerződést. Volt benne nagy örömem, Király Levente volt egy darabban a partnerem. Kovács Jancsi, Mentés Jóska, kiváló színészek, jó előadások. Sok minden kötődik hozzá: ott született a fiam. Lendvait közben leváltották, jött egy másik igazgató, akivel már nem tudtam úgy dolgozni. Visszaszerződtem Kecskemétre, amikor a próbatáblán megjelent egy felirat, hogy Budapesten a nem budapesti színházak közt egy kabaréfesztivált rendez Marton Frigyes. Ő ennek az egész műfajnak a legnagyobb menedzsere volt, övé volt a rádiókabaré, és a Mikroszkóp

Színpadon is ő volt a főrendező. Erre én beneveztem, mert egy Csorba Pista nevű kollégám rábeszélte, hogy én is próbáljak meg átírni korabeli slágereket. Az egyik slágerben Korda Gyuri énekelt a Hol vagytok, cimborák? című számot, én átírtam „hol vagytok, kollégák?”-ra, arról szólt jó keményen, hogy minden évben cserélgetik a vidéki színházak igazgatóit, rendezőit, csak a közönség marad és néhány színész, és ez egy egészségtelen dolog. Én ezt megírtam névvel, címmel és még három ütős darabbal, sikerszámmal. Ez nagyon tetszett nekik, meg is kérdezte Marton, hogy nem sértődik-e meg az igazgatód, persze nem is sértődött meg. Ezek után Komlós felhívott a Mikroszkópból, hogy nem lenne-e kedvem odaszerződni. Akkor éppen egyszerre két színháznál voltam szerződésben: a szegediben és a kecskemétiében. Felajánlottak egy gázsit, én kivettem mindkét szerződést is, de mondtam, hogy most született meg a gyerekem, ebből nem lehet megélni. Nevetett, hogy mióta igazgató, vele senki nem alkudott, ennek ellenére megadott egy normális pénzt, és azóta, 1973 óta a Mikroszkópnál vagyok. Miután meghalt a Komlós, Marton Frici négy évig vezette a színházat, de lemondott róla, mert ez teljes embert kíván. A színházigazgatás azt kívánja, hogy éjjel-nappal foglalkozz vele. Az első tíz évben mindennap bent voltam, mindennap, ha játszottak, ha nem. Mostanra már egy gárdát alakítottam ki ott, Tuza Éva titkárnóval és Hámosri Józssal, aki '57-ben, mikor Győrbe szerződtem, ott volt főügyelő. Ha nem is vagyok bent, telefonon keresztül olyan, mintha ott lennék; hetvenévesen nem bírja annyira az ember. Itt olyan színészi gárda alakult ki, amivel nagyszerűen lehet dolgozni.

Amikor engem kineveztek 1985-ben, akkor ez úgynevezett ansnitt színház volt, egy darabot játszottak három évig. Nem is kellett mást nagyon, csak belső változtatásokat végrehajtani benne. Mikor az összes színház elkezdett zenészet játszani, hozva az operettműltamat én is elkezdtem, de addig a Mikroszkópban nem volt ilyen. Most már van egy négytagú kis tánckarunk, van egy négytagú nagyszerű zenekarunk, és olyan színészek, akik énekelnek, táncolnak, helytállnak minden szempontból. Dörzsölt, jó színészek, és ezt a műfajt nagyon tudják, ugyanis nem biztos, hogy egy nagyon jó színész tudja a kabarét, de hogy aki jól tud kabarét játszani, az mást is tud, az biztos. Pillanatnyilag hatféle előadásunk van. Volt egyszemélyes, Gálvölgyivel, volt Kapócs Zsóka, van Bajor-kabarénk, többféle, Hernádi Juci-kabarénk, Verebes-kabarénk és nekem is van egy önálló kabarém. Átalakult az egész színház, különben megfulladtunk volna.

'85-ben kineveztek, keddi nap volt, tíz körül aláírtam, és tizenegykor felhívtam Ruttkai Évát, hogy Évike, szeretnék beszélni veled valami fontos dologról, mondta, hogy menjek ki hozzá; akkor Zoli már nem élt. Mondtam, hogy Éva, egy darabra készülünk, isteni darab, kabaré, a sajtóról szól, de tartalmas. Én gondoltam, hogy bevetítjük a *Budapesti tavasz*ból azt a részt, amikor te kijössz, hogy itt a Szabadság, itt a Szabadság, fogod a kezedben kétoldalt az újságot, korabeli újságírók állnak kétoldalt. Elveszik tőled az újságot, és elkezdik mondani, mi lett az újságból és a szabadságból. Azt mondta, jó, jó, Józsikám, de milyen alapon tárgyalysz te velem? Mondtam, mert én vagyok az igazgató. – És mióta?

– kérdezte. – Hát, fél egy van most, tíz óta. – És hozzám jöttél elsőnek? – Kihez mentem volna? – kérdeztem? És el is vállalta.

Így indult, de persze a darab más-ként lett, a fiatal Vágó Pista leült mellé egy padra, és mesélt az életéről. El kell mondanom, ha a színészek gázsijáról van szó, neki nagyon-nagyon komoly anyagi gondjai voltak. Én írtam neki az előadások után, hogy rendkívüli alakítása miatt felemelem a gázsiját száz forinttal, vagy nem tudom, mennyivel, nem sokkal, ma sem ér sokat, akkor valamivel többet ért. Bementem az akkori tanács kulturális osztályára, úgy hívták ott a hölgyet, hogy dr. Henye Andrea. Elmeséltem neki az egész történetet, hogy emelem mindig a gázsiját, és az akkori standardhoz képest magasabb volt az övé, mint ami lehetett volna. Kérdeztem, meddig emelhetem a gázsit? Azt mondta, amíg maga és ő ott van, addig emelje. Így álltak hozzá akkor. Pozitív dolog volt, mint ahogy az is, hogy az *Aznap*, amikor a pápát elrabolták című darab tiltólistán volt, én bevittem Andreának, kérdezte, jó-e, ha igen, mutassák be. És talán ő sem tudta, hogy be van tiltva. Hőstettnek gondolták, pedig dehogy volt az, egy jó darab volt, amiről fogalmam nem volt, hogy tiltva van. Ha tudom, hogy be van tiltva – ezt most mondom először –, be nem mutattam volna, gyáva vagyok, félttem volna. De nem tudtam.

Arról szól, hogy adva van egy zsidó taxisofőr Amerikában, akinek a fiát a vietnami háborúban lelövik. Ettől stresszes állapotban él, nem tud tőle szabadulni, hogy a gyereket megölték. Egyik nap megérkezik a pápa Amerikába, és ez a pali, aki maga is katona volt, elrabolja a pápát, elviszi a házába, körbeaknázza, és kiad egy közleményt, hogy csak akkor enged

el, ha a világon egy napig béke van. Gyönyörű gondolat, de ezer bonyodalom van, közben a rabbi odamegy, megismeri a pápát, elkezdenek sakkozni, és kiderül, hogy a pápa egy parasztszármazású, nagyszerű ember. A gyűrűjét odaadja ajándékba, krumpelit pucolnak együtt, kóser a koszt. A közönség végig röhögött, nagyszerű lett az előadás. Igyekeztem a legjobb szereposztást és a legjobb rendezőt hozni hozzá. A pápát nem más játszotta, mint Bessenyei Ferenc, Zenthe Ferenc játszotta a taxisofőrt, mert olyan szimpatikus, szeretni való színész. Velencei Pista játszotta a rabbit, és elhívtam a kor legjobb rendezőjét, Ruszt Jóskát. Ha valamire büszke vagyok, erre igen, hogy ezt bemutattam, és arra is, hogy a Selmeczi Tibivel az első magyar kabarémusicalt, a *Kutyákat* megírtam. De ebben a darabban még valamire büszke vagyok. A premierre elhívtam a két vallás egy-egy jeles képviselőjét, és beültettem őket egy páholyba. Amikor a tévé felvette, a kamera rájuk ment a végén, és felvette, hogy ezek összeölelkeztek. Büszke vagyok erre; de nem is büszkeség ez. Így, hetvenévesen nem vagyok semmire sem büszke, boldog vagyok, hogy ez megtörtént. Még inkább, hogy tavaly felhívott Karinthy Marci, hogy Józsi, jó darab ez? Odaadtam a videót, és bemutatta ő is. Úgyhogy ez megy tovább, elvitték több helyre, Szolnokon is bemutatták, Balázs Petinél. Jó színész, két darabot játszott nálunk az elmúlt időszakban, akkor, amikor nem volt szó, hogy ki ki mögött áll a politikai beszédek alatt.

Ami az elmúlt 23 szezon alatt kiemelkedő volt a Mikroszkópban: hogy az első kabarémusicalt, a *Kutyákat* eljátszottuk, Marton Frici rendezésében bemutattam a *Sasazértist*, majd Sel-

meczi Tibivel és Trunkó Barnabással közösen megcsináltuk *A Mikroszkóp fantomját*, nagy siker volt.

Azt kell mondanom, boldogsággal tölt el, hogy egy jó kis társulatom van, és csillogó szemű emberekkel dolgozom együtt, és vigyázva egymásra, vigyázva arra, hogy mindenkinek ebből a kevésből legyen kenyere. Nálunk csak az kap pénzt, aki játszik, meg kell mondjam, én vissza is fogtam magam, hatnál többet nem játszom egy hónapban, hogy legyen olyan darab, amelyben nagyobb létszámban vannak benne, és mindenkinek jut előadás. Csakhogy itt a közönség diktál, hogy mire vesznek jegyet. Hogy olyan darabok legyenek, amire vesznek jegyet. Ezért nagyon igyekszünk sikeres bemutatókat tartani. Igazán, azt hiszem, a 23 éves igazgatásom alatt megbukni nem buktunk meg. Ami lehet szegény manapság, de azért ez nem kis dolog, mint ahogy az sem, hogy a Tv2-ben tíz évig közreműködünk a szilveszteri kabarénkkel.

Néha mást is csináltunk évad közben, de mindent azért nem vállalok. Mese az, hogy minden hónapban lehet jót csinálni, csak megfárad az ember. Tíz év alatt a kabarénk nézettségi indexe az első vagy a második volt Magyarországon. Most az idén jött egy vezetés, nem tudtam időben megállapodni velük, márpedig nekem a szezonzárás előtt meg kell, a szilveszterre, hisz ötven ember ebből él. Nos, átmentünk az ATV-hez, most ott csinál-

juk a szilveszteri kabarénkat. Ez a Rózsa István nevű, nagyon kedves ember azt mondta, most leszel hetvenéves, akkor csinálsz egy szép születésnap kabaré is, amit fölveszünk. Készülök egy szilveszteri kabaréra, és készülök egy Sas 70 című nem egészen kabaréra, összefoglalóra. Ezt január 3-án, mikor a születésnapom van, akkor veszi fel az ATV. Néhány barátomat meghívom, a közönség egyébként jegyet vesz rá, mert nekem az a fontos, hogy a színháznak bevétele legyen. Olyan húsz-harminc embert, akiket szeretek, erre meghívtam.

Kiegyensúlyozott ember vagyok. Ágnes lányommal és Tamás fiammal, két unokámmal, Boglárkával és Veronikával, csodálatos feleségemmel, Zsuzsával, akivel 32 éve boldogan élek jóban rosszban. Minden reggel csinállok hatvan fekvőtámaszt, ha jó napom van, hatvanháromat. Hogy meddig csinálom a színházigazgatást, nem tudom, de a közönséggel, amíg élek, szeretnék találkozni. Ez a dolgom, a hivatásom, és már biztos, hogy erre születtem, hisz az ember hetvenévesen már tudja, mire született.

a „Hetvenkudo”

Lejegyezte N. L.

Korda György

énekes (Budapest, 1939. január 4.)

Középiskolámat a Petrik Lajos Vegyipari Technikumban végeztem el. Ötvenéves pályafutásom 1958. december 31-én kezdődött, ekkor léptem először színpadra Vécsey Ernő tanítványaként. 1959-ben készítettem első rádiófelvételem és a Hungaroton Hanglemezgyárban az első hanglemezfelvételt. 1970-ig kb. háromszáz kislemezem jelent meg. 1970-ben az első nagylemezem került forgalomba, amelyet a mai napig 38 album követett. Mindegyik kivétel nélkül aranylemez.

1980-ben egymillió példány, 1992-ben kétmillió, 2004-ben négyvallió eladott hanghordozó után kaptam platina-, majd gyémántlemezt. A fesztiválokon négyszer a közönségdíjat, négyszer a legjobb előadói díjat kaptam. A Made in Hungary versenyeken tíz első díj, négy második díj és két harmadik díj.

Külföldi vendégszerepléseimen a magyar zene hírnevét öregbítettem. Harmincötösör az Egyesült Államokban, harmincszor Kanadában, nyolcszor Ausztráliában, és az összes európai ország helyszín volt. 1980-ban Balázs Klárral kezdtünk közös művészi karriert, aminek a sikere a mai napig töretlen. Balázs Klári az ország Klárikája lett, jómagam meg mindenkinek Gyuri bácsi, ami nem a koromra, hanem az emberi és a művészi tiszteletre vonatkozik. Boldog vagyok, hogy életem és művészetem generációknak jelent példaképet. 2002-ben a Herendi Gábor rendezte *Magyar vándor* című filmben alakítottam egy figurát, olyan sikerrel, hogy elnyertem vele a fiatalok szimpátiáját és szeretetét.

Ez a szeretet és rajongás a mai napig tart, sőt fokozódik, és ennek fő oka a televíziós pókerközvetítéseim. Egy olyan mozgalmat indítottam el a televíziós kommentálásaimmal, ami példátlan tömegeket vonz az országban. Egyetemi tanárok mondanak köszönetet, hogy mióta póker van, nincs drogozás, italozás az egyetemeken, mindenki pókereszik.

Televíziós megjelenéseim (*Csináljuk a fesztivált, Kordáék a Föld körül*) mindig a legmagasabb nézettséget hozták.

Kitüntetéseim:

1972 A Szocialista Kultúráért érdemrend

TV-nívódíj (háromszor)

Rádió-nívódíj (négyyszer)

1978 Lira Díj

1988 Kiskereszt a gyémántokkal

2002 a kultúra lovagja

2005 tisztikereszt

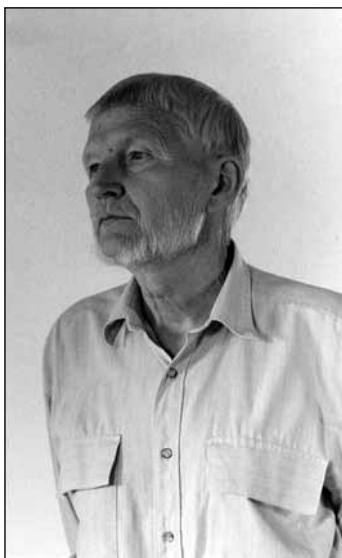
Kaposi Endre

képzőművész (Zalaegerszeg, 1939. január 7.)

Diákéveimet is Zalaegerszegen töltöttem, érettségi után két évig szakmát tanultam Budapesten. Ekkor kezdtem el rendszeresnek mondható képzőművészeti tanulmányaimat a Dési Huber István Körben Gráber Margit és Tamás Ervin tanítványaként.

1959 óta Esztergomban élek. Az itteni tanítóképző főiskolán, a Pécsi Tanárképző Főiskola rajz szakán és az ELTE BTK filozófia szakán szereztem diplomát. 1962 óta szerepelek kiállításokon. Táblaképeket, rajzokat, fotó-, kép- és tárgykollázsokat készítek. Tagja vagyok a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének és az Esztergomi Művészek Céhének. Több mint húsz egyéni kiállításom volt eddig.

1991-ben lettem tagja a Magyar Fotóművészek Szövetségének mint fotografiai szakíró. Számos helytörténeti,

Szilágyi László felvétele

művészettörténeti, fotótörténeti és esztétikai témájú publikációm jelent meg az országos, a regionális és a helyi folyóiratokban.

Önálló köteteim:

Fotográfusok Esztergomban. Tatabánya, 1987

Boldog pillanatok. Esztergom, 1999

Esztergom 2000. Enciklopédia I. (társszerző) Esztergom, 2001

Martsa Alajos és művészbarátai. (társszerző) Magyar Fotografiai Múzeum, 2001

Mucsi András emlékkönyv. (szerkesztő) Esztergom, 2004

XX. századi magyar képzőművészek Esztergomban. ArtLimes, 2008. 2. sz.

Erdei Árpád

jogász (Békés, 1939. január 15.)

A Napút felkérését, hogy hetvenéves alkotóként életvallomást adjak közre, megtisztelő meglepetésként fogadtam. Csak az a kérdés, mivel érdekelhettem ki jogászként az alkotói minősítést, avagy hogy jön a csizma az asztalra.

A saját érdemeinkről szóló töprengés meggyőző eredményt aligha hoz, így hiábavaló. Ezért egyszerűen megkísérlem, hogy az előírt terjedelemben vallomást tegyek. Abban bízom, amit pályatársaim nemegyszer jobb meggyőződésük ellenére mondogatnak a gyanúsítottak: a töredelmes beismerő vallomás enyhítő körülménynek számít.

Nem készültem rá, hogy hetvenedik születésnapom táján leltárba vegyem, mit tettem és mit mulasztottam el. Eszembe sem jutott, bár egy-két éve aggasztóan jól tudom, hogy ez az évforduló más, mint a korábbiak: a törvény szerint ez kötelező nyugdíjba vonulásom kezdő napja. (Persze korábban is rájöhettek volna, hogy ez a határidő nem csupán másokra vonatkozik.) Valószínű, hogy az elvégzettek és az elmulasztottak listái közül az utóbbi lenne a hosszabb. Az ilyen valószínűség könnyen elveszi az ember kedvét a számvetéstől.

A felkérés – szerencsémre – arra biztat, hogy kedvem szerint tallózzak az események és a tanulságaik között. Utalhatok a pályám során a választásaimat irányító tényezőkre is. Ez a vallomásom vezérfonala. Nem mintha minden választás a sajátom lett volna: sokszor mások, nemegyszer pedig a körülmények döntöttek helyettem. A jogászi pályára is más döntése alapján kerültem.

Valójában már gimnáziumba is csak azért mentem, mert szüleim ezt akarták és természetesnek vették. A dolog korántsem volt természetes, minthogy akkoriban a középiskolai felvétel származás kérdése is volt. Kiderült, én „jó családból” származom. Apám eredetileg a divatos terminológia szerint „dolgozó paraszt” volt, majd munkás lett. Így aztán négy éven át tervezgethettem, hogyan játszom majd ki a diplomámról is ábrándozó szülők elképzeléseit. Kudarcot vallottam.

Hiába mutattam rá, hogy mindenféle tehetség híján nincs hová jelentkezni, apám e kifogást félresöpörte. Egy gyermekkori barátja példájára hivatkozott, mondván, az is tehetségtelen volt, mi több, ritka buta ember, mégis jogászdoktor lett. Az apai érv diadalt aratott. Jelentkeztem a budapesti jogi karra, felvettek (hja, könnyű a jó családból valóknak), s miként apám barátja, én is diplomát szereztem. Amikor átvettem, még semmi jele nem volt, hogy büntető eljárásjogász lesz belőlem.

Egy Pest megyei járási tanácsnál mezőgazdasági előadói állást vállaltam, ám a betöltésében megakadályozott Viski László, a kiváló büntetőjogász. Közölte, az Országos Kriminálisztika Intézetben vár az állásom. Választott helyettem. Az intézetnél eltöltött nyolc évre a tapasztalatszerzés korszakaként gondolok vissza, s ebben az is benne van, hogy tapasztalatnak mindenki főleg a saját baklövéseit nevezi.

Egyetemi oktatóvá saját választásom tett. Igaz, a lehetőséget az akkori tanszékvezető, Király Tibor kínálta, módot adva, hogy gondolkodás nélkül igent mondjak.

Egyetemi utam szokványos. Talán abban nem, hogy nem igyekeztem előrelépni. Úgy véltem, adjunktusként kisebbek a kööttségeim, de nem a jogaim. A büntetőeljárás-jogi tanszéken belül ez igaz volt.

A helyzetem közel volt az ideálishoz, csakhogy a ranglétrán fölöttem állók nagyon iparkodtak, hogy kicsikarjanak belőlem egy kandidátusi értekezést. Végül, megelégedve a „mikor” kezdetű és a disszertáció elkészültére vonatkozó „zaklató” kérdéseket, 1984-ben tudományos fokozatot szereztem. Ez a docensi előlépést hozta magával, röviddel ezután pedig tanszékvezető lettem. A tisztség elnyerése már a választást nem engedő körülmények következménye volt, minthogy az elődöm igen korai halála miatt megüresedett pozíciót az adott pillanatban más a tanszékről nem tölthette be. 1994-ben egyetemi tanár lettem, s ezzel elértem mindent, amit egyetemi oktató munkával elérhet.

Az egyetemet soha nem kívántam elhagyni. Ezzel együtt azonban számos más feladatot is (törvény-előkészítés, tudományos társaságokban végzett munka stb.) elláttam, amelyekre most nem térhetek ki. Nem is nagy baj, mert említésük önmagában is számvetésre emlékeztetne, s tudjuk, e helyütt csak tallózgatok. Nem maradhat ki azonban alkotmánybírói működésemlésem említése, már azért sem, mert e tisztséget minden jogász szakmai pályafutása csúcának tartom.

Az Országgyűlés 1998-ban választott alkotmánybíróvá. Ma már tudom, hogy jelölésemre milyen előzmények vezettek, de akkor erről sejtelmem sem volt. Ez elég hihetetlen, de a parlamenti bizottság – máig egyetlenként – anélkül jelölt, hogy előzetesen erről velem bárki is beszélt volna. Csak a tényről, mégpedig az esti televíziós hírekből értesültem. A zodiákusok azt mondanák, hogy ilyen volt a konstelláció. Lenne valami igazuk.

Alkotmánybírói működésemet másoknak kell megítélniük. Az önértékelés hiábavalóságáról már szoltam. Ráadásul helyeslem azt az elvet, hogy az alkotmánybíró (a volt alkotmánybíró) ne kommentálja az Alkotmánybíróság határozatait, azoknak magukért kell beszélniük. A szabály csak az előadóteremben nem érvényes, ott a jog megértéséhez szükséges tartalmi magyarázat tanári kötelezettség.

Az ember többrétű lény, bár az kérdés, ki hány rétegből áll. Én sem csak jogász vagy egyetemi polgár vagyok, bár főleg ilyenén működésemről szoltam, hanem hitem szerint sok minden más is. Így például magánember, de magánéletemről, noha nem lehetek vele elégedetlen, sosem beszéltem szívesen. Erről talán felmenőim tehetnek, akiknek kálvinista paraszti felfogása nyilván hatott rám, s ők magukról inkább hallgattak.

Voltak s vannak barátaim, csakúgy, mint voltak és vannak ellenségeim. Ez utóbbiak létezése tényként igaz, ám alighanem lényegtelen. Sosem számoltam, de valószínűleg ezrekre tehető azon joghallgatók száma, akikkel megpróbáltam megosztani az ismereteimet. Remélem, hogy nem teljesen sikertelenül. Az bizonyos, hogy közben a saját ismereteim is gyarapodtak. Ez egyik forrása volt a tanításban lelt öröömnek. Más kérdés, hogy a diákok a tanulást örömtelinek ritkán, megpróbáltatásnak jóval gyakrabban tartják. Akárhogy is legyen, diákjaim a megpróbáltatásokat kivétel nélkül túléltek. A joghallgatók életereje ámulatba ejtő.

Kenyeres Zoltán

irodalomtörténész, egyetemi tanár (Budapest, 1939. január 17.)

1957-ben érettségiztem, 1962-ben magyar–angol szakon diplomáztam. 1962–1964-ig a Kossuth Könyvkiadóban dolgoztam, 1964-től 1981-ig az MTA Irodalomtudományi Intézet munkatársa voltam. 1981-óta az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanítok, szakterületem a modern magyar irodalom. 1988-ban kineveztek egyetemi tanárnak, 1992–2004-ig intézetigazgató voltam. 1978-ban József Attila-díjat kaptam, 2004-ben a Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével tüntettek ki, 2008-ban Széchenyi-díjjal jutalmaztak. 2009-ben megyék nyugdíjba professor emeritusként. Feleségem olasz–angol–magyar szakos tanár, több nyelvkönyve jelent meg, munkájáért magas állami kitüntetésben részesült. Tanítványai szeretettel veszik körül, évtizedeken át visszajárnak hozzá. János fiunk (41) egyetemi docens, László (37) jogász, négy unokánk van. Hisszük, hogy az élet és munka alapja a harmonikus család.

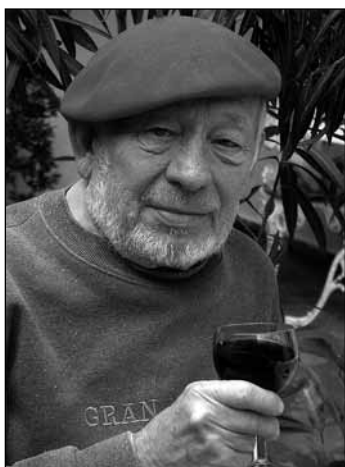
Könyvet írtam Weöres Sándorról (1983), Ady Endréről (1998), tanulmányok egész sorában foglalkoztam a modern magyar irodalom legjelentősebb alkotóival Babits Mihálytól és Kosztolányi Dezsőtől Juhász

Ferencig és Tandori Dezsőig. Ma az irodalomtörténet-írás olyan korszakát éljük (mondanám: nem nagyon jó korszakát), amely nem a horizontális kiterjedés bővítése felé halad, nem a társadalomtudományokkal közös és azokkal érintkező területek mozgósítására törekszik, hanem a tudományok történetében koronként elő-előforduló involúciónak, befelé fejlődésnek, belső komplikációkba bonyolódásnak a társtudományok felől nézve izolatív periódusában van. Nagy, elvont, filozófiai természetű elvontságok felé emelkedik a léghajó, és ilyenkor a nehezekeket ki szokták ejteni a kósárból, ilyen nehezeknek számít az involúción korszakaiban minden, ami a társadalomhoz, történelemhez kapcsolódik, s biztos, ami biztos, még a szótárból is jobb ilyenkor kihúzni az olyan szavakat, mint valóság, élet, realitás. Hasonló a helyzet a befelé fejlődés egy lehetséges másik irányzatánál is, amikor a kutatás az előállított szöveg minél mikroszkopikusabb materialitásainak feltárására irányul. Ha elfogadjuk mindezt, akkor egy hideg-rideg, élettelen irodalomfelfogás jön létre. Nem vagyok ennek híve. Eszményem az emberarcú irodalomtörténet, amelyben a művek részletes szövegelemzése mögül ránk néz az író arca is, és az elemzésben benne van az egész kor és az egész társadalom gondjaival, bajaival, céljaival együtt.

Kenyeres Zoltán

Fürtös György

keramikus (Pécs, 1939. január 21.)

Úgy kezdődött, hogy az oviban „lépcsős” kislapátot kértem a homokvár építéséhez, majd Sztálin elvtárs hetvenedik születésnapjára ajándékba a csillebérci úttörőtáborba küldtek.

Ahogy növekedtem, vágyaim születtek: építész, díszlettervező vagy grafikus szerettem volna lenni. Inspirált – nemcsak engem – a lengyel plakátok divatja. A művészeti gimnáziumban szakot lehetett választani. Nem volt szerencsém, a kerámiára kerültem: Pfuj, sár!!!

Az első vizsgamunkám nem sikerült olyan kecsesre, ahogy én gondoltam: Ez kelta, dicséretes! (Talán ők is ügyetlenek voltak?!) Nem keseredtem el. A sokoldalú művészé a jövő – mondta Picasso. A kerámia szobrászat és festészet is!

Édesanyám születésnapja október 23. Kitalálta, hogy gazdaságosabb Budapestre jönni rokonokhoz, mivel mi hárman testvérek a „fővárosban” jártunk középiskolába. Néhány osztálytársam a Corvin ezredbe jelentkezett, én mentős voltam.

Érettségi után a főiskolára felvételiztem. Borsos Miklós tanszékvezető tanár úrral volt elbeszélgetés. Távozáskor „vizszontlátásra”-t köszöntem, meghökkent.

„Honnan tudja, hogy felvettük?” – hallottam vissza a tanársegédőtől később.

Természetesen már a kerámia szakon kezdtem, Csekovszky Árpád volt a mesterem. Sokat tanultam tőle: sokoldalú volt, merész a plasztika készítésében és a színezésben.

A Zsolnay gyárba jártam üzemgyakorlatra, társadalmi ösztöndíjat kaptam. A Zsolnay tiszteletet és alázatot parancsolt. A hagyományos technológia adva volt. Mint alkalmazott iparművész végeztem a megadott feladatokat. Kezdetben edény, dekor, kislasztika volt a dolgom, majd végre eljutottam az én világomhoz: pirogránit, épületkerámia. Nagyon sok épülethomlokzatot díszítettem, ivó- és szökőkutakat készítettem az országban és külföldön is.

A mindenkori megrendelővel egyeztettük az elvárást, kívánságait, és én

PÉCS, SZÍNHÁZTÉR

belecsempésztem a „magamét” (Pécs, Győr, Siófok, Celldömölk, Miskolc, Kaposvár, Fonyód, Keszthely stb.).

Közben volt a TV Galéria, a Múcsarnok, ahol egyedi „bohóságaimat” adtam elő, főként azért, mert „önkifejezésként” oldást jelentett a mindennapi kötelezettségek alól.

Ha valami jól sikerült nyersen, plasztikailag, akkor azt mondtam: „Majd ha kijött a kemencéből.” (Minden megtörténhetett: megreped, mázhibás lesz!) Ez szólásmondás lett baráti körben.

Erről jut eszembe – egyik nem pécsi megkérdezi: mit vagytok oda, pécsi tükék, mikor még egy emléktáblátok sincs?! „Bezsongtam” és egy csobogót találtam ki. Szimbolikus: gyökérrel indul a tőke, közben fiatal hajtások, termő szőlőfűrt és életet adó vízcso bogás. A medence oldalán nagy múltú cégek címerai.

Túl sokat meséltem magamról, még tudtam volna. Elnézést, erre kértek.

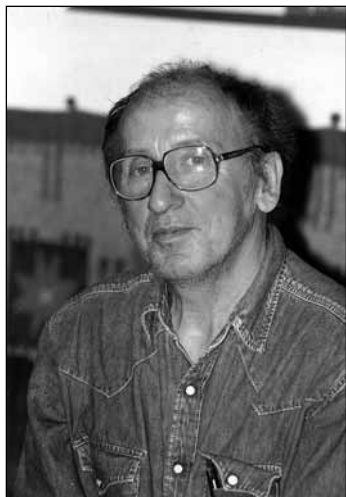
És a négy lányom, öt unokám?!

Jelenleg piros sapkát hordok, mint Rippl-Rónai, de nincs akkora karimája, és nem vagyok-voltam olyan tehetséges! Aki türelemmel viseli...

Rajki László

szobrászművész (Orosháza, 1939. január 22.)

Kezdem így: Ím, hát hetvenesek lettünk –
Meglepetés ez a lektűr

Nahát,

Nahát!

Ajándék, mellyel eltelünk,
Bár közeledik rút telünk

Hava

Java.

*(József Attila után szabadon,
kissé pesszimistára hangolva.)*

Annnyira zseniális József Attila *Születésnapomra* verse, hogy muszáj volt „majomkodni”.

Valóban meglepődtem, nem ismertem még a Napkút Kiadó ezen sorozatát, és meglep, hogy rám talált valaki, hisz nem vagyok egy celeb – már nem is leszek. Nem mintha ez bántana. Szobrász lettem. Anyám szerint tsz-elnök lehettem volna („nem ily vésőkopotató”), unokabátyám ugyanis az volt. Apám szerint pedig – aki asztalosmester volt, nem is akármilyen – kiváló asztalos lehettem volna én, az utolsó, a hatodik sarj. A szegények asztalosa volt, szegény környezetben, így aztán a családunk is az maradt. Az első világháborút megjárta, golyót nem, de tífuszt kapott, Prágában gyógyították meg.

Tízéves koromban kezdtem felfogni az öregedés mibenlétét. Elgondoltam, milyen végtelen sokára lesz a kétezredik év. És, íme, már jócskán túlléptük; nehéz felfogni, úgy elszállt hetven hosszú év, mint egy röpke madár. De nézünk csak egy tükörbe jó szemüveggel, s kiderül a valóság! „Rohan az idő”, zengi a dal, s nekünk már, valóban, egyre kevesebb, de így annál értékesebb. Meggondolandó, mire költjük el. Ez attól is függ, hogy eddig mire használtuk, illetve „használódott” el.

Tehát én, Rajki László, az asztalosmester fia „jóban, rosszban”:

1939 Születtem Orosházán. A háború szele már útban volt, csak nem tudhatam; elég volt, hogy másfél kg-os súllyal, ikerként, bitang hideg télben, tüzelő alig volt, de volt áldott jó anyánk és apánk, testvéreink.

1945 Hatévesen tüdő-, mellhártya-, középfülgyulladás 42°C-os lázba borított – de volt már penicillin, és a közelben egy orvos, aki rendelkezett ezzel az életmentő szerrel – így írhatom e sorokat.

1953 Budapesten felvételiztem a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, szerintem jól sikerült rajzokkal, de nem vettek fel „helyhiány” miatt. Valójában az E betű miatt a nevem előtt (M=munkás, P=paraszt szülőkkal bírótak vettek fel elsősorban – nem a rajzok számítottak.) A kisiparosnak E betű járt. Holott láttam, hogy apám többet dolgozott nyolc-kilenc óránál, és vasárnap is legtöbbször. Sőt, én is sokat segítettem apámnak, így észre se vettem, hogy kitanultam az asztalosságot tizenhét éves koromra.

1956 Tizenhét évesen, mg. technikum elvégzése után felvételiztem a Képzőművészeti Főiskolára, nem vettek fel „helyhiány” miatt. Persze, az E betű...

1957 Megszűnt az E, M, P jelzés, így bekerültem a képzőművészetre. Az öt évet 120 Ft havi ösztöndíjjal és különböző munkákat vállalva végeztem el – magamat eltartva. Idős szüleimre nem támaszkodhattam.

1962 Papíron is – leckekönyvbe pecsételve (melyet soha senki nem nézett meg) – szobrász lettem. Baráti segítséggel a Lehel úti Kollektív Műteremben tudtam elkezdni az önálló szobrászi munkásságom. Kapcsolatok, rokonok híján is szerencsém volt: a Nyírségből Amerikába vándorolt sok szegény magyarnak kellett emlékszobrot készíteni. A zsűri az én munkámat választotta. Így indult a „karrierem”.

Ez a szobor *Köszöntő* néven egy 220-as női kőfigura lett, melynek befejező munkáit már magam végeztem, fejlesztve kőfaragótudásomat, melynek a későbbiekben igen nagy hasznát vettem.

Sokat dolgoztam, de örömmel, pláne, ha sikerült az elképzeléseimet jól megoldani.

A Kollektív Műteremben jó társaság jött össze, egymástól tanultunk, egymást segítve hét évet töltöttem itt el. Részt vettem a megbízásos munkák mellett sok pályázaton, országos kiállításokon. Díjak és vásárlások is kedvet adtak a további munkákhoz. Kisebb munkáim múzeumokba, közgyűjteményekbe kerültek. Nagyobb kőszobrok vidéki városokba.

1969 Ez évben készült el Szentendrén egy tizenkét lakásos művésztelep. Pályázni lehetett rájuk. Ezt az utolsó pillanatban megtudván én is megtettem. Nem reméltem, mégis – csoda történt. Feladva albérletünket, feleségemmel Szentendrére költöztünk.

Életünknek tehát immár a nagyobbik része, közel negyven éve, Szentendréhez köthető. Munkáim többsége már itt készült, némelyek, a nagyméretű emlékművek, a felállítás helyszínén. A negyven évet mutatja a zsúfoltság a műteremben, ugyanis eredetileg mind-

TALÁLKOZÁS III.

egyik festőműteremnek készült („Szentendre a festők városa”). Utólag valakik rájöttek, hogy szobrászok is vannak. Ez a felismerés azonban csak annyit eredményezett, hogy három műteremnek a külső térbe nyíló széles ajtókat vágtak, mert eredetileg mindegyik műterem csak a lakásrészbe nyíló ajtóval rendelkezett. Raktár nem készült, és kőfaragószín sem, így a műterem sokfunkciós lett: műhely is, szerszám- és anyagraktár, szobortároló, kőfaragóhely (télen). Nálam a műhely funkció azért is fontos, mert a megtervezett munkáimat kb. 95 százalékban magam kivitelezem, ugyanis a szakmánkra az is jellemző, hogy a kivitelezés sokkal jobban meg van fizetve, mint a tervezés.

A szobrászat majd minden ágazatát művelem a sokféle igénynek megfelelően, a négy-öt méteres emlékművektől az MNB-emlékpénz-veret terveig

– felsorolni se tudom itt. Hamarosan megjelenő képes albumom, melyet szülővárosom, Orosháza jelentet meg, számot ad munkásságom jelentős részéről. Végül.

Figyeltem s figyelek világunk történéseire, s aggaszt szűkebb és tágabb környezetünk helyzete és állapota: a békétlenség, szegénység, agresszió. Munkáimmal mindenkor szolgálni akartam a pozitív eszmék harcosait, hőseit és áldozatait tisztelettel, humorral, művészi igényességgel.

Köszöntöm minden 39-es kortársamat, és kívánok mindannyiunknak jó erőt, egészséget a még sok hosszú, alkotó évhez!

Rajzsi Jenő

Kiss Anna

író, költő, drámaíró (Gyula, 1939. január 26.)

Gyermek

talán a szél fölöttem
talán a föld alattam
nagy idegen madárnak
tollával játszadoztam

Vén

talán a víz alattam
talán a szél fölöttem
nagy idegen madárnak
kiáltásába veszttem

Kiss Anna

Tóth Éva

költő, műfordító (Debrecen, 1939. január 30.)

Verset mindig írtam, már mielőtt írni megtanultam volna is – így kezdtem a bemutatkozást első kötetem borítóján. Húszévesen már publikáltam országos folyóiratokban, pedig gimnazista koromban írt verseim után úgy döntöttem, hogy ezek már elég jók ahhoz, hogy abbahagyjam. Aztán a francia felvételi vizsgára várva újra verset írtam, s az első egyetemi évet követő vakációban Pilinszky Jánosnak küldtem el új verseimet, akinek első és addig egyetlen verskötetete megvolt apám könyvtárában, s akit a tanév elején ismertem meg személyesen, amikor sokan még a nevét sem tudták. Az én életemben, persze, nem Pilinszky volt „az első költő”, hanem apám, Tóth Endre. Aztán következett a János vitéz írója, az *Altatóé*, valamivel később a zsoldár(át)költő Szenczi Molnár Albert,

a Biblia Károli Gáspár magyarításában, majd Ady, Apollinaire, Lorca, de most nem sorolom tovább.

Első tudatos emlékeim háborús emlékek, a bombázás, a tank, az ágyú alapszókinccsembe tartoznak. Öcsém, húgom emlékezetében, hál' istennek, nem hagyott nyomot a második világháború, amelyet, mielőtt elérte volna Debrecent, olyannak képzeltem, mint a vaskályha nyitott ajtajában látott, sístergő-ropogó tüzet. Az öt-hat éves lánygyerek háborús emlékei a tizenhét évesen átélt ötvenhatos forradalom mellé kerültek *Emlékversemben*, amelyet eddig tizenhat nyelvre fordítottak le, és mexikói fordítója Ahmatovával és Szymborskával állít egy sorba.

Húsz éve, amikor hónapokig nyomtam az ágyat, fájdalomcsillapításul rengeteget olvastam és sok mindent újraolvastam, például az *Iliászt*. Akkor jöttem rá, hogy valószínűleg az én generációm az utolsó, amelyik a több ezer éves európai kultúrát még személyesen átélte. Én még láttam nagyapámat ekével szántani, láttam, ahogy a ló után lépkedve a nyakába kötött tiszta abroszról veti a búzát, láttam, ahogy a kádban a szőlőt tapossák, láttam a Levéltárban a török szultán Bethlen Gáborhoz intézett címeres levelét, görög–magyar kétnyelvű könyveket Gulyás Pál szobájában, *Az ember tragédiáját* a Csokonai Színházban a színpalak mögül nyolcévesen – később én adom ki spanyolul, majd javaslatomra és közreműködésemmel Ricard Salvat katalán rendező viszi színpadra a Nemzeti Színházban –, láttam a csillagvizsgáló elfordított kupoláján át a téli égboltot, vonatról – még gőzösről, mint Ady – az Alföldet, a Dunát, a Balatont. És láttam Párizst, pedig úgy végeztem el a francia szakot, hogy erre remény sem volt, láttam Olaszországot fiatal házasként, aztán Amerikát, de túsznak itt kellett hagynunk kétéves fiunkat. És olvastam Orwell 1984-ét tizenkét évesen, amit apám íróasztala mögé dugva találtam véletlenül, s a bekötött gépiratot, amelyen se szerző, se cím nem szerepelt, azonnal elkezdtem olvasni, s tudtam, hogy nem mondhatom meg apámnak, hogy mit találtam, csak Szigethy barátnőmnek meséltem minden nagyszünetben az előző nap olvasottakat, aztán eltűnt a könyv, s évtizedek múlva, mikor ugyanabban a fordításban megjelent, akkor ismertünk rá, hogy ez volt az.

Tízéves koromban, amikor arról kellett dolgozatot írni, hogy mi leszek, ha nagy leszek, felsoroltam a nyelveket, amelyeket meg akarok tanulni, az országokat, ahova el akarok utazni, s azzal fejeztem be, hogy még nem döntöttem el, mi leszek, talán költő, talán diakonissza. Azóta ez már eldőlt, nyelveket is tanultam, utaztam is, nem mint turista, hanem mint magyar író, aki hazáját, hazája irodalmát képviseli külföldön, mint antológiák szerkesztője, nemzetközi írótalálkozó vendége, konferenciák előadója, egyetemi oktató. A magyar költészet spanyol nyelvű antológiája, amelyen hét évig dolgoztam – válogattam, szerkesztettem, bevezető tanulmánnyal, a mintegy hetven szerzőt esszészerűen bemutató portrékkal láttam el és kubai költőkkel fordítottam – az *Ómagyar Mária-siralomtól* Csoóri Sándorig terjed és az UNESCO reprezentatív sorozatában jelent meg 1981-ben a Corvina Kiadónál, ahol tizenkét évig dolgoztam, majd 1983-ban Havannában. Kiadtam, szintén spanyolul, egy kortársi magyar drámai antológiát, egy Ady-válogatást, a *János vitézt*, *MA* címmel egy kortársi magyar irodalmi antológiát négy nyelven. Fulbright vendégprofesszorként magyar irodalmat tanítottam egy olyan amerikai egyetem összehasonlító

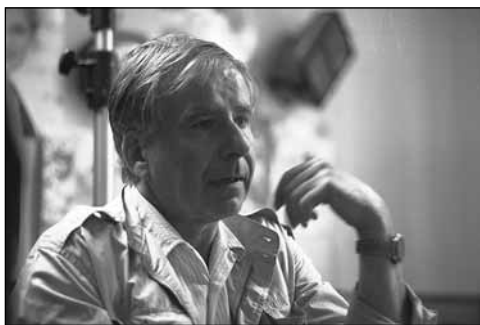
irodalomtörténeti tanszékén, ahol soha semmit nem tanítottak Magyarországgal kapcsolatosan. Tanítottam vidéki középiskolában és a spanyol arany század irodalmát a szegedi egyetemen, dolgoztam a rádióban, az írószövetség külügyi titkáráként 1990-től, a Magyar PEN Club alelnökeként, és részt vettem a *nyelvi jogok egyetemes nyilatkozatának* kidolgozásában mint a Nemzetközi PEN Club nyelvi jogi és fordítási bizottságának tagja. Megjelent három verseskötetem, egy spanyol és egy angol válogatás, a már említett *Emlékvers* két kiadásban, egy gyerekverskötetem Schéner Mihály rajaival, egy tanulmánykötetem, fordítottam több mint száz, főleg spanyol, latin-amerikai és afrikai író verseit és prózáját.

Világgá menni, világot látni régebben a férfiak privilégiuma volt, mint sok egyéb. Nekem szerencsém volt: nem kellett tizenöt éves koromtól a varrógép mellett görnyednem, mint anyámnak, aki szintén írt verseket. „Egész világot vágyom versbe venni, / De még tovább magamnál nem jutottam” – írja a fiatal Babits *A lírikus epilógjában*. Talán azzal, hogy mások – klasszikusok és kortársaim – verseit hozzásegítettem ahhoz, hogy más nyelveken is megszólaljanak, azzal tovább jutottam önmagamnál. És azokban a verseimben is, a szerepversekben, amelyekben nőket szólaltatok meg: Medeiát és Solvejget, a portugál apácát és Sor Juana Inés de la Cruzt, K. E. asszonyt, Szabó Lőrinc szerelmét vagy éppen Évát *A világ teremtésében*. Persze ők is én vagyok, ugyanúgy, mint Van Gogh, az aranyásó vagy Hérakleitosz. Verseimben pontoságra törekszem, hiszen, mint azt *Az út az enyém* című, tizenkilenc éves kori ars poeticámban írom, „Az az enyém, mit nevéen nevezek, / mit sajátmagam magamnak kimérek”.

János Zsombolyai

Zsombolyai János

operatőr, rendező, egyetemi tanár (Budapest, 1939. január 30.)

Gáspár Miklós felvétele

Gyerekkoromtól máig mindenki Zsombinak hív. Megszoktam, szeretem.

A hosszú nevemmel a német és angol nyelvterületeken nyelvtörő gyakorlatokkal próbálkoztak. Az amerikaiak gyorsan találtak megoldást, „Janos”-nak hívtak.

A nagyon sok magyar játékfilm mellett több német és amerikai filmet fényképeztem. Az amerikai forgatócsoportban egyedüli magyarként néha kegyetlen helyzetekbe kerültem. New York-i magyarnak hittek, aki egy-egy

amerikai tájszólást egyszerűen nem értett. Jókat nevettek a félreértéseken.

Szerencsés ember vagyok, aki tizennyolc éves korában került a filmművészeti főiskolára, „köszönhetően” az oroszoknak. '56-ban szétlőtték Budapestet. A gimnáziumban téli szünet volt, és én elmentem a Kádár-kormány restelkedése miatt elrendelt gyors helyreállítási munkákra segédmunkásnak. Megfizettek, jól kerestem, és vettem egy orosz Zorkij fényképezőgépet. Leica-koppintás, olyan, amit 1945-ben az oroszok a pincénkben a szénkupa-cok alá rejtett helyről elvittek.

Az új fotómasinámmal nagy tempóban kezdtem fényképezni, és felvittek a főiskolára.

Négy év múlva már játékfilmet fényképeztem. A beosztottaim kétszer-háromszor idősebbek voltak nálam. Időnként nagy zavarban voltam. Ez csak fokozódott, amikor a mesterem, Illés György maga mellé hívott tanársegédnek. Az összes tanítványom idősebb volt nálam. Nagyszerű évek voltak. Lubickoltam.

És a játékfilmek: *Szevasz Vera, Nyár a hegyen, Kihajolni veszélyes!, A tanú...*

A sok munka miatt csak aludni jártam haza. A tüneményes pici lányaim már majdnem azt kérdezték: „Anyu! Ki ez a bácsi?” Vagy tőlem: „Te ki vagy?” Ilyenkor bemutatkoztam.

Mint saját apám huszonnégy éves koromban. 1963-ban, Német-

országban azt mondta kissé teátrálisan: „Drága fiam!”

Utoljára ötévesen láttam. A háború vége felé, 1944 karácsonyán ott állt tartalékos főhadnagyi egyenruhájában. Ez a kép megmaradt az emlékeimben: elegáns volt és csinos. „Legyetek jó magyarok!” – mondta, homlokon puszilt, és eltűnt az életemből.

Az amerikai fogságból nem mert hazajönni.

A háború elején – Horthy kérésére – ki kellett szabadítsa Rákosi Mátyást a szegedi Csillag börtönből, elkísérni a német–szovjet frontvonalig és átadni az oroszoknak.

Mint mesélte, nem barátkoztak össze, de sokat beszélgettek.

Ahogy Kádár Jánossal sem, akit a háború előtt ő tartóztatott le.

Úriemberként bemutatkozott mindkettőjüknek: doktor Zsombolyay János.

Most már tudom, Rákosi és Kádár is kerestette apámat.

Apám történetét sajnós a hatvanas–hetvenes években egyetlen játékfilmben se lehetett becsempésznem. A rendszerváltozás után pedig már kit érdekelne.

Legalább most elmeséltem.

(Díjak: kétszeres Balázs Béla-díjas, érdemes művész)

